

**Министерство высшего и среднего специального образования
Республики Узбекистан**

Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

Факультет филологии

Кафедра немецкой филологии

ВЫПУСКНАЯ КВАЛИФИКАЦИОННАЯ РАБОТА

Студентки 4-курса немецкой филологии

Курбановой Зубайды

**На тему: *«Семантические различие дательного падежа в
немецком и каракалпакском языке»***

Работа была обсуждена и допущена к защите от _____ протокол
№ 8

Зав. кафедрой немецкого языка

Аманбаев К.

Научный руководитель:

к.ф.н., доц. Хамидов Н.

Рецензент:

Курбанов Я.

Мәмлекетлик аттестация комиссиясының қарары:

“Немис хәм қарақалпақ тиллеріндеги барыс сепликлери хәм олардың семантикалық өзгешеликлери” - темасындағы питкерий қәнигелик жумысы МАК мәжлиси № ____ протоколы менен “ ____ ” баҳасына (____ балл) қорғалды.

“---- ” июнь 2012 ж.

МАК баслығы:

МАК ағзалары:

**Ministerium für Fach- und Hochschulbildung der Republik
Usbekistan**

Karakalpakischer staatliche Berdach-Universität

Fakultät für Philologie

Der Lehrstuhl für deutsche Philologie

QUALIFIKATIONSARBEIT

Der Studentin der Fakultät für Philologie

Kurbanowa Subajda

**Thema: „*Semantische Besonderheiten des Kasus Dativ im
Deutschen und im Karakalpakischen*“**

Lehrstuhlleiter:

Amanbaew K.

Wissenschaftlicher Betreuer:

dotz. Hamidow N.

Rezensent\ in

Kurbanow Ja.

**Ўзбекистан Республикасы жоқары хэм орта арнаўлы билим
министрлиги**

Бердақ атандағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Филология факультети

Немис филологиясы кафедрасы

Немис филологиясы бөлими 4-курс студенти

Қурбанова Зубайда

*«Немис хэм қарақалпақ тиллериндеги барыс сепликлери хэм
олардың семантикалық өзгешеликлери» атамасындағы*

ПИТКЕРИЎ ҚӘНИГЕЛИК ЖУМЫСЫ

*Бул питкериў қәнигелик жумысы кафедраның _____ № 8
баянаты менен көрип шығылды хэм қорғаўға жиберилди*

Кафедра баслығы:

Аманбаев Қ.

Илимий басшы:

ф.и.к. доц. Хамидов Н.

Сын бериўши:

Қурбанов Я.

Жоба

Кирисиў

1. Тиллерди салыстырып үйрениўдин ҳәмийети.
2. Немис тилинде Датив сеплигиниң берилиўи жасалыў усыллары.
 - 2.1. Немис тилиндеги Датив сеплиги талап етиўши предлоглар ҳәм олардың аўдармалары.
 - 2.2. Қарақалпақ тилиндеги барыс сеплиги, оның жасалыў усыллары.
3. Еки тилдеги уқсаслықлар ҳәм өзгешеликлер.

Жуўмақ

Пайдаланылған әдебиятлар.

К И Р И С И Ы

Лингвистиканың бир тараўы болған салыстырмалы типология соңғы ўақытлары тилши илимпазлардың дыққатын оғада өзине тартпақта. Типология илими ХХ - әсирдің басларынан баслап өз алдына илим сыпатында үйренилип –изертленип атыргән болса да, ол узақ тарийхқа ийе. Белгили лингвист В. Скаличка өзинин «О современном состоянии типологии» деген мийнетинде «Типология тил илиминиң ең қәдимги ең аз изертленген билимлериниң бири» деп жазған еди.

Профессор Ж. Борановтың илимий мийнетлеринде айтылыўынша типология, тил туўралы қағыйдаларды улыўмаластырыў мәселеси XV – XVI әсирлерде илимпазлардың дыққат орайында болған. Деген менен тиллерди салыстырмалы типологиялық характерде үйрениўге ҳеш ўақытта бүгингидей кеўил аударылмаған.

Алдынғы ўақытлары бир тиллер топарына тийисли, келип шығыўы бойынша бир-бирине жақын тиллер салыстырмалы түрде үйренилген болса ал соңғы жыллары ҳәр қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениў кең колемде раўажланып кетти. Түрли тиллер системасына киретуғын тиллерди бир-бири менен салыстырып изертлеўдин хәуиж алып келетўғыни мархум профессор Р.Ю. Барсук бес себеин көрсетке, типология тарауындағы белгили илимпаз Ж. Баранов сегиз себебин тийкар етип көрсетеди. Тилши илимпазлардың пикирлеринше бирдей тәреплери соннан ибарат, олардың екеўинде де басқа себеплер менен бирге соңғы дәўирлерде шет тиллерди үйрениўге қызығыушылықтың хәм оған болғән талаптың артыуы менен байланыслыю шет тили үйрениўши оқыўшылар, бул жерде батыс тиллери нәзерде тутылады, ана тилине, сондай-ақ, орыс тилине тән болған ямаса уксамаған тил кублысларына душар болады. Бул болса үйренилип атыргән тил кублысларын өзлестириўлеринде үлкен қыйыншылықлар келтирип шығарады. Бул қыйыншылықларды жетилистириў ямаса сапаластырыў ушын

ана тили менен үйренилип атырған шет тили кублысларынын уқсас ямаса уқсас емес таманларын есапқа алып жұмыст ышөлкемлестириў, оларды оқыўшылардың санаулы түрде билиўи үлкен әҳмийетке ийе.

Кейинги бир неше он жыллықлар ишинде биз тил кублысындағы хәм уқсаслық, хәм айырмашылықлар, және усы ямаса басқа тараудығы эволюциялық процеслер хаққындағы сораулар менен көп ушрасамыз. Бундай қәлиптеги тиллерди салыстырыў лингвистикалық улыўмаластырыу ушын кеңинен хызмет етеди.

Немис хәм қарақалпақ тиллерин салыстырмалы үйрениў тил илимин рауажландырыўдағы тек ғана метод болып қалмай, ал усының менен бир қатарда миллий мектеплерге немис тилин оқытыў практикасында, усы пәнди оқытыў методикасын жетилистириўде, аўдарма жұмысларын раўажландырыўда да теңдей пайда келтиреди.

Шет тилин улыўма ана тилинен басқа тиллерди үйрениўдиң әҳмийетиниң өсиўине байланыслы олардың тереңирек изертлеў талапқа мўапық болып атыр. Хәр қандай шет тили ана тили тийкарында өзгерип бериледи. Ана тили хәм шет тилеринде грамматикалық кубылыслар турли қураллар менен берилиўи миллий мектеплерде айтарлықтай, сезилерли дәрежеде қыйыншылықлар туўдырады.

Академик В.В. Виноградов тиллерди салыстырмалы үйрениўдиң кереклигин атап көрсеткен. Ол былай деп жазған: «Туўысқан жақын тиллерди тарийхый салыстырмалы үйрениў менен бирге, ямаса салыстырмалы үйрениўге болады хәм оларды усылай үйрениў керек».

Хәр қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениўдиң кеңен таралыўын профессор Р.Ю. Барсук бес себеп пенен түсиндиреди. Кейинги он жыллықлар ишинде биз тил қурылысындағы хәм уқсаслық хәм айырмашылықлар, жеке ұсы басқа тараўдағы эволюциялық процеслер хаққындағы сораўлар менен көп ушырасамыз. Бундай қәлиптеги тиллерди салыстырыў лингвистикалық улыўмаластырыў ушын кеннен хызмет етеди.

Тиллерди салыстырмалы изертлеудің әкмийети туўралы илимпазлар өз пикирлерин билдирген, олардың ишинде академик Л.В. Щерба да бар ол: «салыстырыў тийкарындағы бир тилдиң екінши тил мененқаксыласыўы, хәр қыйлы тиллердеги бир ойды \ пикирди \ хәр қыйлы етип айтыўдың өзи адамды пикир, ой хәм сезимниң билинер билинбес өзгешелигине ықлас қойдырады» - деп жазған еди.

Тиллерди салыстырмалы түрде изертпеўге В.А. Богородицкий, Е.Д. Поливанов, Н.О. Дмитрев, В.М. Чистяков, Н.А. Басканов, Б.Ж. Бурановлар хәм тағы басқа да илимпазлар үлкен үлес қосты.

Тиллерди теңлестирмели салыстырманы үйрениўге үлкен кеўил болған, В.Я. Ярцева былай жазады “изертленип үйренилеп атырғанматериалды билиўде салыстырыў барлық ўақыт болады. Хәттеки өз махсети етип қандай да бир тилди өзинен сыртта жатқан тўйық система ретинде көрсетиўши тиллерде изертлеўлерде де, мәселен айтыў хәм мазмунды салыстырыўларда да болады.”

Бул хәқыйқатында да анық дәлийил, себеби салыстырмалы метод тек теоретикалық емес, ал практикалық әхмиетке де ийе. Методистлер хәм аўдармашылар ушын пайдасы оғада үлкен. Бул изертлеудің материаллары еки тилдеги сөзликлердеги сөзлердиң грамматикалық характеристикасының раўажланыўа үлкен үлес қосады, сондай - ақ китаплардың авторлары да қолланылыўына мүмкиншилик береді. Кейинги жыллар хәр қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениў тараўында көплеген жеке жұмыслар пайда болады.

Хәзирги дәўирде тиллерди салыстырмалы үйрениў лингвистикалық ең әхмийетли тараўларының бирине айланды. Оны изертлеў объекти менен лингвистикалық типология емес, ал тилдиң улыўма қурылысы да нәзерде тутылады.

Салыстырмалы изертлеў методын қандай да бир тилди теоретикалық хәм практикалық жақтан изертлеўлерге қолланыўына мүмкин, себеби ол

академик Л.В. Щербаның пикиринше: «Ана тилдің әхмийетлигиниң ең бир нәзик өзгешеликлерине нәзер таслаўға мәжбурлейди». Буннан тысқары, тиллерди салыстырмалы үйрениў аўдармашылық теория хәм практикасында өз спецификасына ийе, сонлықтан салыстырмалы изертлеў, үйрениў практикада аўдарма тилинде жоқ грамматикалық элементлерди тусиндириўде үлкен мүмкиншиликлер туўдырады.

Тиллерди салыстырмалы метод пенен үйрениў тиллер типологиясы тараўында да қолланылады. Салыстырыўда системалы түрде қолланыўдың лингвистикалық изертлеўлердеги тийкарғы кубылыслары усылар.

Солай етип, хәзирги ўақытта улыўма тип билими тараўында белгили орынға ийе болған, өзиниң үйрениў объекти хәм изертлеў методлары бар болған, хәр қыйлы системадағы тиллердиң грамматикалық дүзилисип салыстырмалы изертлеў усылы жақсы раўажланбақта.

Хәр қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениў метод хәм мақсетлери хәр қыйлы түсиндириледи.

Салыстырмалы метод – бул үйренилип атырған тиллердеги улыўма хәм спецификалық өзгешеликлерин анықлаўда қолланылатұғын илимий – изертлеў үсылларының, олардың өз – ара қатнасық нәтийжелериниң жыйнағы.

Немис хәм қарақалпақ тиллерди салыстырмалы нәзерде үйрениўдиң әхмийетлилигине қарамай, бул машқала еле толық шешилмеген: бул тараўда тек айрым жұмыслар бар.

Мен бул питкерий жұмысымда немис хәм қарақалпақ тиллердеги Датив, Барыс сепликлериниң жасалыўы, қолланылыўы хәм олардың уқсас хәм айырмашылықлары туўралы сөз етемен.

Немис хәм қарақалпақ тиллери өзлериниң келип шығыўы бойынша хәр қыйлы тип топарларынан болып есапланады.

Немис тили флектив тиллер топарына кирсе, ал қарақалпақ тили болса агглютинатив тиллер топарына киреди.

Жоқарыда айтып өткеніміздей тиллерди салыстырмалы тарихый метод пенен изертлеу түби бир туўысқан тиллерде де емес, ал келип шығыуы бойынша хәр қыйлы системадағы тиллерди изертлеуде, үйрениуде де қолланылады.

Немис хәм қарақалпақ тиллердеги Барыс (Датив) сеплиги туўралы жазылған мийнетлердиң дерлик болаўына байланыслы.

Белгили германист тюрнолог илимпазлардың сондай – ақ өзимиздиң устазларымыз. А. Курбанбаев, Е. Кунназаров, М. Авезов, О. Ибрагимов, Г. Нагметовалардың мийнетлеринен пайдаланамыз. Және де усы питкеріу жұмысымдағы мысалларды кейинги уақытлары Германия баспаханаларынан шығарылған грамматика, грамматикалық шынығыўлар, хәм қарақалпақ тили, қарақалпақ тили шынығыўлар топламынан, текстлерден хәм әдебий шығармалардан пайдаланамыз.

Айтып өтиўимиз керек, салыстырылып атырған немис хәм қарақалпақ тиллериндеги Барыс сеплиги ең көп хәм актив түрде қолланылатуғын грамматикалық мәселелердиң бири болып табылады.

Бул жұмыс бир неше бөлимлерден ибарат. Онда алды менен немис тилиндеги Датив сеплигиниң жасалыў усыллары қолланылыўы оннан кейин қарақалпақ тилдеги Барыс сеплигиниң жасалыўы, қолланылыўы тўўралы сөз етеміз кейинги бөлимде салыстырылып атырған еки тилдеги уқсаслық, айырмашылық өзгешелик хәм айырмашылықлары туўралы сөз етеміз.

1. Тиллерди салыстырып үйрениудің әхмийети

Лингвистиканың бир тарауы болған салыстырмалы типология соңғы ўақытлары тилши илимпазлардың дыққатын оғада өзине тартпақта. Типология илими ХХ - әсирдің басларынан баслап өз алдына илим сыпатында үйренилип –изертленип атырған болса да, ол узақ тарийхқа ийе. Белгили лингвист В. Скаличка өзинин «О современном состоянии типологии» деген мийнетинде «Типология тил илиминиң ең қәдимги ең аз изертленген билимлериниң бири» деп жазған еди.

Профессор Ж. Барановтың илимий мийнетлеринде айтылыўынша типология, тил туўралы қағыйдаларды улыўмаластырыў мәселеси XV – XVI әсирлерде илимпазлардың дыққат орайында болған. Деген менен тиллерди салыстырмалы типологиялық характерде үйрениўге ҳеш ўақытта бүгингидей кеўил аударылмаған.

Алдыңғы ўақытлары бир тиллер топарына тийисли, келип шығыўы бойынша бир-бирине жақын тиллер салыстырмалы түрде үйренилген болса ал соңғы жыллары ҳәр қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениў кең колемде раўажланып кетти. Түрли тиллер системасына киретуғын тиллерди бир-бири менен салыстырып изертлеўдиң хәуиж алып келетўғыни мархум профессор Р.Ю. Барсук бес себеин көрсетке, типология тарауындағы белгили илимпаз Ж. Баранов сегиз себебин тийкар етип көрсетеди. Тилши илимпазлардың пикирлеринше бирдей тәреплери соннан ибарат, олардың екеўинде де басқа себеплер менен бирге соңғы дәўирлерде шет тиллерди үйрениўге қызығыушылықтың хәм оған болғән талаптың артыуы менен байланыслыю шет тили үйрениўши оқыўшылар, бул жерде батыс тиллери нәзерде тутылады, ана тилине, сондай-ақ, орыс тилине тән болған ямаса уксамаған тил кублысларына душар болады. Бул болса үйренилип атырған тил кублысларын өзлестириўлеринде үлкен қыйыншылықлар келтирип шығарады. Бул қыйыншылықларды жетилистириў ямаса сапаластырыў ушын

ана тили менен үйренилип атырған шет тили қублысларынын уқсас ямаса уқсас емес таманларын есапқа алып жұмыст ышөлкемлестириў, оларды оқыўшылардың санаулы түрде билиўи үлкен әҳмийетке ийе.

Кейинги бир неше он жыллықлар ишинде биз тил қублысындағы хәм уқсаслық, хәм айырмашылықлар, және усы ямаса басқа тараудығы эволюциялық процеслер хаққындағы сораулар менен көп ушрасамыз. Бундай қәлиптеги тиллерди салыстырыў лингвистикалық улыўмаластырыу ушын кеңинен хызмет етеди.

Тиллерди салыстырмалы изертлеудиң әҳмийети туўралы көплеген илимпазлар өзлериниң баҳалы пикирлерин билдирген, солардың ишинде Л.В. Шерва былай деп жазған еди: Салыстырыўлар тийкарындағы бир тилдиң екинши бир тил менен қарсыласыўы, хәр қыйлы тиллердеги бир ойды, пикирди хәр қыйлы етип айтыўдың өзи адамды пикир хәм сезимин билинер билинбес өзгешелигине ықлас қойдырады.

Тиллерди салыстырмалы түрде изертлеўде илимпазлардан В.А. Богородский, Е.В. Полливнев, Н.О. Дмитриев, В.Н. Чистиков, Н.А. Баскаов, Ж. Боранов, У. К. Юусупов хәм тағы басқалар үлкен үлес қосты, олардың айрымлары бул тараўда өзлериниң илимий мектебин, бағдарын жаратты.

Тиллерди салыстырмалы типологиялық характерде изертлеўде үлкен әҳмийет берип В.И. Ярцев «Изертленип, үйренилип атырған материалды билиўге салыстырыў барлық ўақыт мүмкин болады. Хәтткеи мақсет етип қандай да бир тилиди өзинен сырта жатқан туйық система ретинде көрсетиўши изертлеўлер де, мәселен айтылыяы хәм мазмунды салыстырыуларда да болады. Сонлықтан салыстырыўды тил материалын үйрениўдиң – изертлеўдиң универсал усылы деп есаплауғы болады. Бул хақыйкатында да анық дәлил, себеби салыстырмалы метод тек назери емес, ал әмелий әҳмийетке ийе. Методислер хәм аўдармашылар ушын оның әмелий пайдасы оғада үлкен. Бул изертлеўдиң нәтийжелери еки тилдеги сөзлие+++++ грамматикалық характеристикасының анықланыўына,

раўажланыўына улес қосады, сондай-ақ кітаплардың авторларына да, қолланыўларына да мүмкіншілік береді. Кейінгі жыллары ҳар қыйлы системадағы тиллерди салыстырмалы үйрениў тараўында көплеген жаңа илимий мийнетлер пайда болды.»

Академик В.В. Виноградов та тиллерди салыстырып изертлеўдиң зэрүр екенлигин, оның әҳмийетин атап өтті. «Туысқан, жақын тиллерди тарийхый – салыстырмалы үйрениў менен бирге, ҳар қыйлы системадағы тиллерди теңлестирмелми ямаса салыстырмалы үйрениўге болады ҳәм оларыд усылай үйрениў керек» деп жазған еді.

Сонғы жыллары тиллерди салыстырмалы үйрениў лингвистиканың ең әҳмийетли тарауларнының бирине айналды. Оны изертлеў объекти тек лингвистикалық типология емес ал тилдиң улыўма қурлысын да нәзерде туттады.

Улыўма айтқанда ҳәзирги уақытта улыўма тмил билими тараўында белгили орынға ийе болған, өзиниң үйрениў объекти ҳәм изертлеў методларына ийе болған, ҳар қыйлы системадағы тиллердиң грамматикалық дүзилисин салыстырмалы изертлеў усылы жақсы раяажланбақта.

Немис ҳәм қарақалпақ тиллерин салыстырмалы үйрениў тил илимин раўажланыўдағы тек ғана метод болып калмай ол усының менен бир қатарда илимий мектептерде немис тилин оқытыў әмелийтында, усы предметти оқытыў методикаын жетилистирўде, оқытыўдың жаңа усылларын ислеп шығыўда, оқытыўдағы қыйыншылықларды сапластырыўда, аўдарма жұмысларын раўажландырыўда тендей пайда келтиреді.

Салыстырмалы метод – бул үйренилип атырған тиллердеги улыўма ҳәм спецификалық өзгешеликлерин анықлаўда қолланылытўғын илимий – изертлеў усылларын, олардың өз ара қатнасынң нәтийжелериниң жыйнағы.

Немис ҳәм қарақалпақ тиллериниң салыстырмалы түрде үйрениўдиң әҳмийетлилигине қарамай, бул машқала еле толығы менен шешилмеген. Бул тараўда тек айрым жоқарыда көрсетилген мийнетлер бар. Қалғанлары

туўралы бас қатырыў, изертлеў хэзирги жасларымыздың бүгинги хэм келешектеги тийкарғы жумысы болып есапланады.

Биз бул жумысымызда қарақалпақ хэм немис тиллериндеги бир составлы гәплер, олардың классификацияланыўы, жасалыўы, қолланылыўы хэм олардың уқсас тәреплери, сондай-ақ айырмашылықлары туўралы сөз етемиз. Бул тиллер өзлериниң келип шығыўлары бойынша хәр түрли тил топарларына тийсли. Қарақалпақ тили агглюнатив – түркий тиллер топарына жатса ал немис тили болса, флектив-герман тиллер толпарына тийсли бул. Теманың актуаллылығы соннан ибарат - гәп тек салыстырмалып атырған тиллерде ғана емес, ал дүньядағы барлық тиллерде белгили грамматикалық категория. Гәптиң белгили бир түри болған бир составлы гәплер болса барлық тиллерге тән. Бирақта оның түрлеринде жасалыўында, коассификациясында тилши илимпазлар арасында белгили бир теңдей пикир жоқ. Соның менен бир қатарда бир составлы гәплердиң изертлениўинде де тиллер арасында парық бар, яғный айтқанда бул машқәла айрым тиллерде өз шешимин тапқан, көплеген илимпазлар өзлериниң илимий мийнетлерин усы темаға арнаған болса, ал қарақалпақ тилинде бул тараўда арнаўлы жумыс исленбеген, тек ғана академиялық грамматикаларда берилиўи менен шекленген. Демек, бул теманың өзи қарақалпақ тилинде шешимин күтип атырған машқала, бир неше диссертациялық изертлеўлерге арзыйтуғын машқала десек қәтелеспеген боламыз. Ал немис тили бойынша бизиң қолымызда арнаўлы жумыс жоқ, сонлықтан биз белгили германистлердиң академиялық хэм жоқары оқыў орынлары ушын шығарылған грамматикалырынан пайдаланамыз

2. Немис тилиндеги Датив сеплигиниң жасалыў усыллары

Датив сеплиги басқа да тиллердеги сепликлерге уқсап турыў орны, сораўлары ҳәм өзине тән жасалыў усыллары бар.

Атлықлар қайсы род болыўына қарамастан олардың дәслеп артиклери сеплинип ҳәм көпликте атлықлар қосымша алыў арқалы жасалады.

Немис тилинде Датив сеплиги предлоглар жәрдемінде ҳәм жасалады. Олардың өз алдына жасалыў, таңлаў, усыллары жүдә коп.

Биз бул жерде тек ғана Датив сеплиги ғана емес басқа сепликлер ҳәм атлықлардың үсы сепликлерде сеплениўи ҳаққында қысқаша айтып өтемиз.

Немис тилинде атлықлардың барлығы сеплениўи бойынша үлкен үш түрге бөлинип олар: күшли, күшсиз, женский сеплениўлер болып бөлинеди.

Усы сеплениўлерди үшеўинде де Датив сеплиги өзине тән айырмашылықларға ийе.

Күшли сеплениўге средний роддағы атлықлардың барлығы мужской роддағы атлықлардың көпшилиги киреди. Бул сеплениўдиң айрықша белгиси атлықлар бирликте Генетив сеплигинде – (е) s қосымшасын алады. Қалған жағдайларда тек ғана артикллер өзгереді яғный сепленеди. Ал көплик формасында атлықлар Датив сеплигинде - n қосымшасын алады.

Средний родтағы атлықлар сепленгенде Номинатив ҳәм Аккузатив сепликлери бирдей болады. Оларды тек ғана сораўлары ҳәм мәнилери бойынша бир бирлеринен ажыралады.

Wer kommt an die Universität? (Атаў сеплиги)

Университетке ким келди?

Der Lehrer kommt an die Universität.

Муғалим Университетке келди.

Wessen Buck ist das? (Ийелик сеплиги)

Бул кимниң китабы?

Das ist das Buch der Lehrers

Бул муғалимниң китабы.

Wem gibt der Kehrer das Buch? (Барыс сеплиги)

Муғалим китапты кимге берип атыр?

Der Lehrer gibt dem schuler das Buch.

Муғалим китапты оқыўшыға берип атыр.

Was liest er?

Ол нени оқып атыр.

Er liest das Buch?

Ол китапты оқып атыр.

Бул күшли сеплениўде атлықлар тек ғана көпликте Датив сеплигинде – n косымшасын алады. Ал қалған сепликлерде тек ғана өзлерине тийисли болған көплик қосымшасын алады. Атлықлардың сеплениўи бойынша кейинги тили күшсиз сеплениўде Датив сеплигинде Атлықлар айрықша өзгешеликке ийе емес. Басқа сепликлердеги атлықлар усап – en қосымшасын алады.

М Дат. Dem Genossen, dem Komponisten.

Акк. Den Genossen, den Komponisten.

Бар. Жолдасқа, композиторға.

Таб. Жолдасты, композиторды.

Wem gibt dud as Buch?

Ich gebe das Buch dem Studenten

Мен китапты студентке берип атырман.

Атлықлардың сеплениўиниң үшінши тили болған яғный женский сеплениў де Барыс сеплиги өзине тән өзгешеликке ийе. Атлықлар бул сеплениўде көпликте Барыс сеплигинде – n косымшасын алыў арқалы жасалады.

Бирликте Датив сеплигинде. Д: der Mutter, der Aufgabe, болса ал көпликте булар Д: den Aufgaben, den Muttern.

2.1. Немис тилиндеги Датив сеплиги талап етиўши предлоглар хэм олардың аўдармалары

Булардан тысқары немис тилинде Датив сеплиги көп ғана предлоглардың жәрдеми арқалы жасалады. Бул предлогларға кеңнен тоқтап өтетугын болсақ мектеп оқыўлықларрында, жоқары классларға арналған, яки колледж, лицей оқыўлықларында хэм көбирек қолланылатуғын 6 (алты) предлог берилген. Жәнеде Датив хэм Аккузатив сепликлеринде қолланылатуғын 6 (алты) предлог берилген.

Немис тилинде Барыс сеплигин талап ететугын хэм усы сепликте қолланылатуғын предлоглардың саны 17 (он жети) екенин төмендеги қатарларда көремиз.

Датив сеплигинде басқарылатуғын предлоглар:

Mit, nach, aus, zu, von, bei.

М: Er arbeitet mit dem Freund

Nach den Stunden geht er nach Hause.

Ол досты менен ислейди.

Ол сабақтан кейин үйине қайтады.

Усындай предлоглар хэм мысаллар берилген болады. Және де еки сепликте Барыс хэм Аккузатив сепликлеринде қолланылатуғын предлоглар деп төмендеги предлоглар:

-in, an, aus, neben, vor, über, предлоглары болып олар усы еки сепликте де қолланылады.

Егерде атлық *қай жерде?* (Wo?) сораўына жуўап берсе Дативте яғный барыс сеплигинде, *ал қайда?* (Wohin?) сораўына жуўап берсе Аккузативте яғный табыс сеплигинде қолланылады.

М: Ich studiere an der Universitat.

Ich wohne in der Republik Uzbekistan.

Мен университетте оқыйман.

Мен Өзбекистан республикасында жасайман.

Барыс сеплиги, қай жерде?

Немис тили предлоглары ҳаққында немис илимпазлары Хилке Драйер хэм Рихард Шмиттлер. Барыс сеплигинде қолланылатуғын предлоглар дизимин хэм олардың қандай жағдайларда қалай қолланылатуғынлығын көрсеткен.

Олар: ab, aus, außer, bei, dank, entgegen, enteprechend, gegenuber, gemaß, mit, nach, nebst, samt, seit, von, zu, zußolge.

I. an

1. Бир орынды ямаса ўақытты, қандай да бир пункттен ямаса моменттен басланғанын билдиргенде: (көбинесе артиклсиз, бундай жағдайларда von ... ab. турады).

Ich habe die Reise ab Frankfurt gebucht.

Ab kommender Woche gibt der neue Stunden plan.

Jugendlichen ab 16 Jahren in der Zutritt gestattet.

Ab morgen werde ich ein neues Leben beginnen.

2. Сәнелерди аңлатыўда предлоглар, сондай ақ табыс сеплигинде де басқарылыўы мүмкин.

Ab ersten Januar werden die Renten erhöht.

Ab Junjehnten gehe ich in Urlaub.

Бирақ: ab dem ersten Januar, ab dem Junjehnten.

II. aus

1. Иште болған ис ҳәрекетин көрсетиўде (-aus ... heraus).

Er trat aus dem Haus.

Er nahm den Brief aus der Schublade.

Sie kommen um 8 aus der Schule.

2. Шығысын (орын ямаса ўақыт) көрсеткенде.

Die Familie stammt aus Turkmenien.

Diese Kakaothassen sind aus dem 18. Jahrhundert.

Er übersetzte den Roman aus den Karakalpakischen ins Deutsche.

3. Материалдың неден илегенлигин блдириўде: (артиклсиз)

Die Eheringe sind meistens aus Gold.

4. Ис хәрекетиниң себебин билдиргенде: (артиклсиз)

Er hat seinen Bruder aus Eifersucht erschlagen.

Aus Furcht, verhalten zu werden, verließ er die Stadt.

Aus Erfahrung mied der Bergführer den gefahrkichen Abstieg.

III. außer

1. Шекленгенлигин, шекин билдиргенде:

Außer einen Hund war nichts Lebendiges zu sehen.

Außer Milch und Honig nachm der Kranke nichts zu sich.

2. Биригип келетуғын сөз бирикпелеринде: (артиклсиз)

sein фейили менен: außer Atem, außer Betrieb, außer Dienst, außer Gefahr, außer Kurs, ҳ.т.б. etwas steht außer frage, außer Zweifel, etwas außer acht Lassen; etwas außer Betracht lassen.

IV. bei

1. Орынды билдиргенде, аңлатқанда.

Hanau liegt bei Frankfurt. – Sie müssen beim Schwimmbad rechts rechts abbiegen.

2. Орнын, болған терип билдиргенде:

Ich war beim Arzt.

Jetzt arbeitet er beu einer Baufirma, vorher war er beim Milifar.

Sie wohnt jetzt bei ihrer Tante, nicht mehr bei mir.

3. Ис хәрекети ямаса процестиң бир ўақытта болып өтиўин билдиргенде.

Er hatte sich beim Raisieren geschmitten.

Beim kochen hat sie sich verbrannt.

Bei der Arbeit solltest du keine Musik horen.

4. Ис хәрекетиниң санын ямаса шәртлигин билдиргенде:

Bei deiner Gewissenhaftigkeit und Sorgfalt ist der Fehler kaum erklärlich.

Bei aller Vorsicht gerieten sie doch in eine Falle.

Bei seinem Temperament ist das sehr Verständlich.

5. Турақлы сөз бирикпелерінде, (көпшилик бөлеги артиклсиз).

bei Nacht und Nebel,

bei Schonstem Wetter,

beu Tagesanbruch җ.т.б.

Gemanden beim Wort nehmen

bei offenen Fenster schlafen

Gemanden bei guter Laune halten

Etwas bei Strafe verbieten җ.т.б.

V. **dank**

dank предлоги ис ҳәрекетиниң сапасын, жағдайын, унамлы, жақсы эффектке ерискенликте қолланылатуғын предлог болып есапланады.

Dank dem Zureden seiner Mutter schlaffe er doch noch das Abitur.

Dank seinem Lebenswillen überlebte der Gefangene.

VI. **entgegen**

entgegen предлоги көбинесе күтилмегенде, күтилген жағдайдың тескериси, қарама-қарсы болған жағдайларды көрсетиўде қолланылады.

Бул предлог атлықтан алдын ҳәм кейин ҳәм турыўы мүмкин.

Entgegen den allgemeinen Erwartungen siegte die Oppositionspartei.

Den Vorstellungen seiner entgegen hat er nicht studiert.

entgegen ажыралыўшы приставка ролин ҳәм атқарады, ол гәплерде қарама - қарсы келиў ҳәрекетин билдириўде ҳәм қолланылады.

Das Kind lief seinem Vater entgegen.

Бала әкесине қарай жуўырды.

Er ist meinen Wünschen entgegenkommen.

Ол мениң өтинишим бойынша келди.

VII. entsprechend

entsprechend предлоги “туўры келиў” мәнисин бериўде қолланылады.

Ол атлықтан алдын ҳәм кейин де турыўы мүмкин.

Er hat seiner Ansicht entsprechend gehandelt.

Entsprechend ihrer Vorstellung von sudlichen Landern haben die Reisenden nur leichte Kleidung mitgenommen.

VIII. gegenuber

1. Орнын билдиргенде (предлоглар атлықтан алдын ҳәм кейинде турыўы мүмкин).

Gegenuber der post finden Sie verschiedene Reiseburos.

Почтаның алдынан (қарама - қарсынан) сиз ҳәр қыйлы саяхат бюроларын таба аласыз.

Der Bushaltestelle gegenuber wird ein Hochhaus gebaut.

Автобус бәндиргиси көп қабатлы жайдың қарсысынан (қарама -қарсы алдынан) қурылған.

2. Бир бетке қарым - қатнас еткенимизде, олардың айтылыўында, кимге, негедур, қарым – қатнас мәнилерин билдиргенде: (предлог атлықтан кейин турады).

1) Dir gegenuber habe ich immer die Wahrheit gesagt.

2) Die Bitten seines Sohnes gegenuber blieb er hart.

3) Kranken gegenuber Fuhlen sich viele Menschen unsicher.

1) Мен саған бәрқулла ҳақыйқатты айттым.

2) Өзиниң баласының өтинишине қарай ол жумсағырақ болды.

3) Аўырыў өзін көп адамлар алдында кәўипсиз сезді.

IX. gemäß

gemäß предлоги юридикалық текстлерде көп қолланылады, (entsprechend предлогына ұсап бул предлог атлықтан алдын хәм кейин де қолланылады).

Gemäß der Straßenverkehrsordnung ist der Angeklagte schuldig.

Das Gesetz wurde den Vorschlägen der Kommission gemäß geändert.

X. mit

1. Ис хәрекетиниң биргеликте, бирге, кимге/неге көрсеткенде.

Jeden Sonntag bin ich mit meinen Eltern in die Kirche gegangen.

Хәр екшемби де мен ата – анам менен ширкеўге (мешитке) бардым.

Mit ihr habe ich mich gut verstanden.

Мен сизлер менен бәрқулла түсинисе алатуғын едим.

Wir mochten ein Zimmer mit Bad.

Бизлер ваннасы бар комнатаны қәлер едик.

2. Орталықты ямаса үскенелерди көрсетиўде, ис хәрекетиниң болыў түрлерин билдиргенде:

Wir heizen mit Gas.

Бизлер газ бенен жылытамыз.

Ich fahre immer mit der Bahn.

Мен бәрқулла Трамвайда жүремен.

Er öffnete die Tür mit einem Nachschlüssel.

Ол есикти таңлап алған гилти менен ашты.

3. а) Сезимди билдиргенде (көпшилик жағдайда артиклсиз).

Ich habe mit Freude festgestellt, daß

Er hat daß sicher nicht mit Absicht gefan.

Mit Arbeit, Muhe und Schachkenntnis hat er seine Firma aufgebaut.

б) Болып өткен ис-хәрекетин билдиргенде (көбинше артиклсиз).

Er hat das Examen mit Erfolg abgeschlossen.

Ол имтиханды жақсы нәтийже менен тамамлады.

Sie schrieb ihre Briefe immer mit der Hand.

Ол бәркулла хатларын қолда жазатуғын еди.

4. Уақытты, бир нәрсениң ақыры, шықы, соңына жеткенин билдиргенде.

Mit 40 (Jahren) beendete er seine sportliche Laufbahn.

Mit der Zeit wurde sie ungebuldig.

Қарақалпақ тилинде «ўақыттың өтиўи менен», «қырық жасында», «қырық жасына шыққанда» сөзлерине туўры келеди хәм салыстырыўға болады.

XI. nach

1. Орнын билдиргенде артиклсиз.

а) қала, континент, әлем тәреплерин билдиргенде.

Unsere Überfahrt nach Taschkent war sehr sturmisch.

Бирақ Wir fahren in die Türkei.

Die Kompaßnadel zeigt immer nach Norden.

Бирақ In Sommer reisen viele Deutsche in den Sudan.

Бизлердиң Ташкенттеги сапарымыз жүдә шаўқымлы болды.

Бирақ. Бизлер Туркияға баратырмыз.

Компас тили бәркулла арқаны көрсетеди.

Бирақ. Жазда көплеген немислер кублаға саяхат етеди.

Бул мысалларда nach предлогының қолланылыўына жақсы дыққат көрсетиў керек. Усыған усаған гәплерде nach предлогының орныны “in die” ямаса “in den” предлог хәм артикллериниң берилиўин тыянақлы үйрениў керек болады.

б) Рәўишлер менен:

Bitte kommen sie nach vorne.

Өтиниш алдыға келиңиз.

Fahren sie nach links und dann geradeaus.

Шепке хәм кейин туўрыға айдаңыз.

2. Ис хәрекетиниң ўақтың билдиргенде:

а) диний байрам атлары, хэпте күнлери, айлар, сондай ақ немис тилинде басы, ортасы, ақыры, соңы деген атлықлар бәри артиклсиз қолланады.

Nach Ostern will er uns besuchen.

Пасхадан кейин ол бизлерткине келмекши.

Ich bin erst nach Anfang (Ende) September wieder in Taschkent.

Мен сентябрдің басында (ақырында) және де Ташкентте боламан.

Nach Dienstag nachster Woche sind alle Termine besetzt.

Келеси хэптениң дүйшембисинен кейин барлық мүддетлер питеди (бәнт болады).

Er ist 5 Minuten nach 12.

11 ден 5 минут өтті. (он екиге қарай).

b) артикл менен

Nach dem 9 April wird nicht mehr geheizt.

Биринши апрелден соң жыллылық берилмейди.

Der Dichter wurde erst seinem Tode anerkannt.

Шайыр тек өлимнен соң таңылды.

3. ... келисе отырып, қосыла отырып мәнилерин аңлатқанда предлог атлықтан алдын хәм кейин де турыұы мүмкин.

Dem Protokoll nach hat er folgendes gesagt ...

Nach dem Gesetz darf uns der Hauswirt nicht kündigen.

Meiner Meinung nach ist der Satz richtig.

Er spielt nach Noten; er seichnet nach der Natur.

4. Избе - изликти билдиргенде.

Nach dir komme ich dran.

Сеннен кейин мен.

Nach Medizin ist Jura das beliebteste Studienfach.

Медицинадан соң Юриспруденция ең жақсы оқыұ предмети болып есапланады.

XII. nebst

nebst предлогы ... менен бирге, ... қоса, мәнилерин билдирип қағыйда бойынша артиклсиз қолланылады.

Er verkaufte ihm das Haus nebst Garage.

Ол оған жайды гаражы менен қоса сатып әперди.

XIII. samt

samt предлогы ... менен, ... қоса және қосыла мәнилерин аңлатқанда қолланылады.

Er kam überraschend samt seinen acht Kindern.

Ол күтилмегенде баласы х менен келди.

Sein Besitz wurde samt und sonders versteigen.

XIV. seit

ұақтын билдиргенде.

а) диний байрам, хәпте, ай атларының басы, ортасы, ақыры атлықларын атағанымызда артиклсиз қолланылады.

Seit Pfingsten habe ich euch nicht mehr gesehen.

Троицадан берли мен сизлерди көрмеген едим.

Er ist seit Dienstag Krankgeschrieben.

Ол Дүйсембиден баслап бюлетенде.

Seit Anfang August hat er wieder eine Stellung.

Августтың басынан баслап ол жәнеде әмелде.

XVI. zu

1. Орын ямаса беттиң тамамланған, ақырғы жағдайына болған бағытты билдиргенде.

Er schwimmt zu der Insel hinüber.

Gehen Sie doch endlich zu einem Arzt.

Er bringt seine Steuererklärung zum Finanzamt.

Am Freitag komme ich zu dir.

2. Орнын билдиргенде.

A) диний байрамлардың атын билдиргенде артиклсиз.

Zu dieser Zeit, d,h, im, әх. Jahrhundert, reiste man mit Kutshen.

Zu diesem Geburtstag kann ich leider nicht kommen.

Бул туўылған күнге тилекке қарсы мен келе алмайман.

3. Zum Beweis mochte ich Folgende Jahren bekannt geben ...

Man brachte ihn zur Fernstellung seiner Personalen ins Polizeiprasidium.

Zum besseren Verstandnis muss man folgendes wissen ...

4. Кеўилди билдиргенде.

Zu meinem Bedauern muss ich ihnen mitteilen ...

Ich tue das nicht zu meinem Vergnugen.

5. Өзгеристи, бир жағдайдан жаңа жағдайдан өтиўди билдиргенде:

Unter Druck wurden die organischen Stoffe zu Kohle.

Endlich kommen wir u einer Einigung.

6. Санлықларды, баҳаны билдиргенде.

Umfragen ergeben ein Verhaltnis von 1:3 (eins zu drei) gegen das geplante neue Rathaus.

Wir haben jetzt schon zum vierten Mal mit ihn gesprochen.

Liefen Sie mir 100 Kugelschreiber zu je 2 Mark.

Бизлер хәзирге шекем оның менен төрт мәрте сөйлестик.

Маған хәр бири 2 Марка болған 100 ручка бериңиз.

7. Сөз бирикпелеринде.

A) артиклсиз

Zu Hause sein - үйде болыў

Zu Besuch kommen - Мийманға барыў

Zu Gast sein - қонақ болыў

Zu Fuß gehen - пияда жүриў

Zu Mittag zu Abend essen - түслик \ кешки аўқат жеў

Zu Bett gehen \ liegen - уйықлаў, жатыў

Zu Hilfe kommen - жәрдемге келиў

Zu Gott beten - қудайға сыйыныў

Zu Ende sein \ kommen - тамамланыў, тамам болыў

Zu Tisch kommen \ sitzen - столға (дастурханға) келиў, отырыў

B) артикл менен.

Zur Rechten \ zum Linken eines anderen stehen \ sitzen.

Die Nacht zum Tag machen

Etwas zum Frühstück essen

Zucker zum Tee nehmen

XVII. Zufolge

1. Zufolge предлоги «айтқанына қосыла отырып» деген мәнилерде қолланылып бәрқулла атлықтан кейин турады.

Der Diagnose des Arztes zufolge kann der Beinbruch in zwei Monaten geheilt werden.

2. Егерде предлог атлықтан алдын турса, онда ол ийелик сеплиги менен басқарылады.

Zufolge des Berichts wurden einige Keller überflutet.

Бұл предлоглардан басқа төмендеги предлоглар хәм табыс сеплигинде де қолланылады. Оларды тек сораўына қарай ажыратып аламыз хәм қолланамыз.

I. an

1. Егерде сөз бирикпеси wo? сораўына жуўап берсе

Frankfurt liegt am Main.

Die Sonne steht schon hoch am Himmel.

An dieser Stelle wuchsen früher seltene Klauter/

2. Күн мэхәллерин, сәне, хәпте күнлерин билдиргенде.

Am Abend kannst du mich immer zu Hause erreichen.

Sie ist am 7. Juli 1988 geboren.

Am Freitagnachmittag ist um 12 Uhr Dienstschluß.

Am Anfang schuf Gott Himmel und Erde.

Am Monatsende werden Gehälter gezahlt.

3. an ... vorbei предлоги көбинесе ажыралыўшы приставкалы
фейиллер менен:

Er ging an mir vorbei, ohne mich zu erkennen.

Перфект. Er ist an mir vorbeigegangen, ohne mich zu erkennen.

II. auf

Wo? сораўға жуўап бергенде барыс сеплигинде:

Dort auf dem Hugel steht ein alter Bauernhof.

Auf der Erde leben etwa ң Milliarden Menschen.

Auf der Autobahn dürfen nur Kraftfahrzeuge fahren.

b) ich habe ihn auf der Reise / auf der Fahrt / auf dem Weg hierher
kennengelernt.

Auf der einen Seit (einerseit) habe ich eine wichtige Erfahrung gemacht.

Wie sagt man das auf deutsch?

ямаса : in der deutschen Sprache.

III. hinter

1. Орнын билдиргенде wo? сораўына жуўап бергенде:

Das Motorrad steht hinter der Garage.

Er versteckte den Brief hinter seinem Rucken.

Мотоцикл гараждың артында турыпты.

Ол хатты арқасына жасырды.

2. hinter ... zuruck барыс сеплиги менен:

Sie blieb hinter der Gruppe der Wanderer zuruckgeblieben (перфект).

IV. in

1) Барыс сеплигинде wo? сораўына жуўап бергенде:

Die Villa steht in einem alten Park.

Der Schlüssel steckt immer nach im Schloss.

Bei diesem Spiel bilden wir einen Kreis, und einer steht in der Mitte.

2) секунд, минут, саат, хәпте, айлар, жыл мәүсимлерин, жылларды, әсирлерди ... билдергенде:

am Tag, am Abend, бирақ in der Nacht.

Күндиз, кеште, бирақ түнде.

In fünf Minuten (= innerhalb von) läuft er einen halben Kilometer.

Im April beginnen die Vogel zu brüten.

Ол бес минутта ярым километрге жуўырады.

Апрелде қуслар мәйек туўа баслайды.

Im Jahr 1914 brach der Erste Weltkrieg aus.

1914 – жылы биринши дүнья жүзлик урыс болған.

Im 18. Jahrhundert wurden die schönsten Schlosser gebaut.

18 -әсирде әжайып (сулыў) қорғанлар қурылған.

Немис тилинде сәнелердиң белгилениўи хәм айтылыўының өз алдына айырмашылықлары бар. Сәнелер бирде санлар менен, бирде санлар. *Im Jahr* менен қолланылады.

(Im Jahr 1914, in den Jahren 1914 bis 1918.)

in предлогын Jahr – сыз қолланыў бул үлкен қәте болып есапланады.

B) айтылған моменттен баслап тамам болыў мүддетин билдиргенде:

In fünf Minuten ist Pause

In zwei Tagen komme ich zurück

In einem halben Jahr sehen wir wieder.

V. neben

1. орын билдиргенде:

der Stall liegt rechts neben dem Bauernhaus.

2. қосымша, жәнеде, ... қоса мәнилерин билдиргенде барыс сеплиги

менен

Neben seinen physikalischen Forschungen schrieb er Gedichte.

Sie betreut neben ihrem Haushalt auch noch Kindergruppe

VI. über

Der Wasserkessel hing über dem Feuer.

Das Kleid hing unordentlich über dem Stuhl.

IV unter

1. Unter предлогы wo? сораўына жуўап бергенде, орын билдиргенде.

Die Katze sitzt unter dem Schrank.

Die Gasleitungen liegen einen halben Meter unter dem Straßenpflaster.

2. Барыс сеплигинде ўақытты хэм санын билдиргенде:

Kinder unter zehn Jahren sollten täglich nicht mehr als eine Stunde fernsehen.

Sein Lohn liegt unter dem Mindestens von 700 Mark.

Он жасқа шекем балалар күнине бир сааттан артық телевизор көрмеўи керек.

Оның айлығы кемінде 700 Марка.

3. Барыс сеплигинде бет ямаса предметтиң арасында, ортасында деген мәнилерди билдиргенде.

Zum Glück war unter den Reisenden ein Arzt.

Тилекке қарсы саяхатшылардың арасында бир врач бар еди.

Unter den Goldstücken waren zwei aus dem 17. Jahrhundert.

Алтын бөлекшелериниң екеўи 17 әсирден еди.

4. Барыс сеплигинде ис хәрекеттиң шәртин билдиргенде:

Die Bergwanderer konnten nur unter großen Schwierigkeiten vorankommen.

Es ist unmöglich, unter solchen Verhältnissen zu arbeiten.

XIII. vor

1. Орнын бидиргенде: барыс сеплигинде wo? сораўына жуўап бергенде:

Das Taxi halt vor unserem Haus.

Auf der Autobahn vor Nürnberg war eine Baustelle.

In der Schange standen noch viele Leute vor mir.

Такси бизлердің үйимиздің алдында турды.

Ньюрнберг автовокзалының алдында бір қурылыс бар еді.

Нәўбетте мениң алдымда еле көп адамлар бар еді.

2. Барыс сеплиги менен, ўақытты билдиргенде:

a) Vor drei Minuten hat er angerufen.

b) Der Zug ist 10 Minuten vor 8 abgefahren.

c) Leider hat er kurz vor der Prufung sein Studium abgebrochen/

a) Ол үш минут бұрын қоңыраў еткен

b) Поезд сегізге 10 минут қалғанда жөнep кетти.

c) Тилекке қарсы ол имтиханнан сәл алдын оқыўынан қалған еді.

3. Ис хәрeкетиниң себебин, жағдайын билдиргенде барыс сеплиги

менен:

Vor Angst und Schrecken fiel er in Ohnmacht.

Ол қорыққанынан хәм қышқырып қулап түсти. (обморок)

Er konnte sich vor Freude kaum fassen.

Ол қуўанғанынан өзін зорға усады.

XI. zwischen

1. Барыс сеплигинде wo? сораўына жуўап бергенде, ис хәрeкеттиң орнын билдиргенде:

a) Er ofnete die Tur zwischen den beiden Zimmern.

b) Der Zug verkehrt taglich zwischen Kungrad und Tschimbai.

A) Ол еки комнатаның арасындағы қапыны ашты

B) Поезд хәр күни Қоңырат хәм Шымбай арасында қатнайды.

2. Барыс сеплигинде келип уақытты ямаса санын билдиргенде:

Zwischen dem 2 und 4 Mai will ich nach Hause fahren.

Екинши хәм төртинши май аралығында мен үйге қайтпақшы едим.

Zwischen Weihnachten und Neujahr wird in vielen Betrieben nicht gearbeitet.

Рождество хәм жаңа жыл арасында көп кәрханаларда жумыс исленбейди.

Auf der Insel gibt es zwischen 60 und 70 Vogelarten.

3. Барыс сеплигинде, қарым қатнасты билдиргенде:

Der Botschafter vermittelt zwischen den Regierungen.

Das Kind stand hilflos zwischen den streitenden Eltern.

ң. Турақлы сөз бирикпелеринде.

Zwischen Tur und Angel stehen

Sich zwischen zwei Stuhle setzen

Zwischen den Zeilen lesen.

Немис тилинде барыс сеплигиниң жасалыў усыллары жоқарыда келтирилген мысалларда толық көрсетилди.

Барыс сеплигин талап етиўши предлоглар барлығы болып 17 предлог хәм оннан басқада барыс хәм табыс сеплигинде хәм қолланылатуғын предлоглар саны 9 болып барлығына мысаллар менен немис тилинде қандай ўақытта, қандай мәнилерди аңлатыўда қолланылатуғыны ҳаққында толық тоқтап өттик хәм қолланылыўына айрықша итибар бердик.

2.3. Қарақалпақ тилиндеги барыс сеплиги, оның жасалыў усыллары

Сеплик категориясы ҳаққында: Сөз дизбеги ямаса гәп қурамында атлықтың басқа сөзлер менен қарым-қатнасын, олар менен байланысын билдиретуғын морфологиялық категория сеплик категориясы деп аталады (аўылдан келдим, жыйналысқа қатнастым, жолдасларымды көрдим). Атлықтың усындай қатнастарды билдиретуғын формалары сеплик деп аталады.

Немис тилинде 4 сеплик болатуғын болса, ал ҳәзирги қарақалпақ тилинде алты сеплик бар: Атаў, ийелик, барыс, табыс, шығыс, орын.

Қарақалпақ тилинде менен, бенен, пенен, формалары өз алдына бөлек сөзлер болып тиркеуішлик (гейде дәнекерлік) хызмет атқарады, сол себепли оларды сеплик аффиксы деп қарауға болмайды.

Қазіргі қарақалпақ тилинде жоқарыда көрсетілген тек алты сеплик бар. Соған қарамастан айырым изертлеушілер елеге дейін қарақалпақ тилинде көмеклес сеплиги бар деп есаплайды. Әлбетте бұл пикирге қосылыуға болмайды.

Атлық сөз дизбегинде ямаса гәпте қолланылғанда усы көрсетілген алты сепликтің биреуінің формасын қабыл етеди, яғнай сеплик категориясы атлықтың басқа сөзлер менен байланысуында үлкен хызмет атқарады.

Сепликлер өзлериндеги семантикалық хәм грамматикалық мәнилердің хәр қыйлы дәрежеде билдирилиуіне байланыслы хәм гәптеги хызметине қарай: 1) грамматикалық сепликлер хәм 2) кеңислик (локаль) сепликлер болып екиге бөлинеди.

Грамматикалық сепликлерге атау, ийелик, хәм табыс сепликлери киреди.

Олардың тийқарғы грамматикалық мәнилери мыналар:

1) атау сеплиги субъектив ноль формасын билдирип хеш қандай аффикссиз қолланылады хәм гәпте, көбинесе баслауыш хызметин атқарады.

2) ийелик сеплиги меншиклеуди, ийеликти билдирип, гәпте, тийқарынан, анықлауыш болады.

3) табыс сеплиги ис-хәрекетинің тиккелей объекти аңлатып гәпте туура толықлауыш болып келеди.

Кеңислик сепликлери де гәпте хәр қыйлы грамматикалық мәнилерди аңлатады.

Бирақ олар гәпте кеңислик мәниде көбирек қолланылады.

1) Барыс сеплиги ис-хәрекетинің кеңисликтеги бағдарын.

2) Шығыс сеплиги ис-хәрекетиниң кеңисликтеги шығыў пунктин.

3) Орын сеплиги кеңисликтеги орынды билдиреди.

Атаў сеплиги туўра сеплик деп, ал қалғанлары қыя сепликлер деп аталады.

Атлықлардың сөз дизбегинде ямаса гәп ишинде усы сепликлер бойынша өзгериўи сеплениў деп аталады.

Атлықлар менен бир қатарда субстантивлескен басқа сөз шақаплары да сеплик аффикслери менен қолланыла береді. Мысалы: Усы ўақытта Нуржамал келип, үйдегилерге түски аўқат әкелди.

Дәрьядан суў таралар,

Көплер аздан қуралар

(Т. Жумамуратов).

Нәлет болсын сизлерге

Ақты қараға

Қараны аққа айландырған ипласлар,

(К. Реимов).

Сеплик аффикслери көплик хәм тартым аффикслеринен кейин жалғанады.

Хәр бир сеплик өзине тән болған формаларға, грамматикалық мәнилерге хәм синтаксислик функцияларға ийе болады.

2.3.1. Барыс сеплиги (аффикслери: -ға // -ге; -қа // ке)

Барыс сеплигиндеги атлық кимге? неге? қайда? қаяққа? сораўларына жуўап берип, ис хәрекеттиң бағдарланған объектін, орнын, оның соңғы пунктин билдиреди; үйге, аўылға, жерге, жумысқа.

Мысалы:

Аспанға ушарсаң болса қанатың,

Шад боларсаң, шадлы болса елатың (Кунхожа)

Барыс сеплигиндеги атлықлар төмендеги мәнилерде қолланылады:

1. Хәрекеттиң бир объектке бағдарын: муғаллимге айтыў, ылайға батыў, жайға кириў, Мысалы:

Халыққа өрнек жол баслап,

Алланғөрға әкелди

Екеўи еки баспақ (А. Дабылов)

2. Белгили бир адрести, предметтиң неге арналғанын: малға азық, жәмийетке пайда, тумайға ем. Мысалы Азан менен баспақты өз қолыңнан Айдосқа тапсыр. (Т. Қайыпбергенов)

3. Ыақыт мәнисиндеги атлықлар барыс сеплигинде белгили бир мүддет, ўақыт аралығын аңлатады: еки жылға оқыўға кетти, үш жылға судланды, бир айға командировкаға кетти.

Балам азанда бир тойсаң

Мезгилге зордан шыдайсаң (А. Дабылов).

Бүгинги исти ертеңге қойма (Нақыл).

4. Ис хәрекеттиң мақсетин билдиреди: ойласыққа шақырыў, тәрбияға алыў, аңға шығыў.

Мысалы: Сизлерге жәрдемге келдик. (К. Султанов).

5. Уқсаслықты салыстырыў, теңеў мәнисин аңлатады: хайўанға уқсас. Мысалы: Сонда ол бий қайнағаны хақыйқат көрғиш мергенге, ортаншы қайнағаны мылтыққа, ал сени оққа тең көретуғын еди. (Т. Қайыпбергенов).

Пазийлет билмеген надан

Төрт аяқлы малға мегзер (Әжинияз)

6. Барыс сеплигиндеги атлық санақ санлықлар менен қолланылып, предметтиң бағасын, оның қунын аңлатады:

Отыз сомға азық аўқат алды.

7. «Саат» сөзи менен қолланылып, санлық белгиленген бир ўақытта билдиреди.

Саат беске келдик.

Предметтің бір белгисінің характерлі екенін аңлатады: сөзге жарлы, районымыз пахтаға, салыға бай.

Әдеп - икрамлы, амылға зийрек

Қызлары билимнің кушағын ашқан (Ж. Аймурзаев)

Барыс сеплигиндегі атлықлар жақын, қарай, дейін, шейін, таман, қарап хәм т.б. тиркеуішлер менен қолланылады.

Қарақалпақ тилиндегі сепликлер өзлерінің семантикалық хәм грамматикалық өзгешеликлеріне ийе. Соның менен бирге айырым гәптерде сепликлер арасында синонимия, яғный бір сепликтің екинши сеплик мәнисінде қолланылыуы жағдайлары да байқалады.

Сепликлердегі усындай синонимиялық қатнастардың активлесіуі, бириншиден, қарақалпақ тилинің соңғы жыллары функционаллық раўажланыуына байланыслы болса, екиншиден, оған басқа тиллердің, биринши гезекте, рус тилинің тәсири болыуы керек. Мәселен рус тилиндегі «тротуаром» сөз дизбегіндегі «тротуаром» сөзи рус тилинде творительный сеплигинде тур, ал қарақалпақ тилинде, немис тилинде ондай сеплик жоқ, сонлықтан да ол атау сеплигинің *менен* тиркеуіши арқалы (тротуар менен жүриу) ямаса шығыс сеплиги *менен* (тротуардан жүриу) аңлатылыуы мүмкин. Усылай етип бир мәнинің хәр қыйлы сепликлер менен билдирилиуі нәтийжесінде қарақалпақ тилиндегі сепликлердің айырымлары мәниси бойынша бир - бирине жақынласты, олар биринің орнына екиншиси қолланылыуы мүмкиншилигине ийе болады.

2.4. Хәзирги қарақалпақ тилинде төмендегі сепликлер арасында синонимиялық қатнастар байланады

1. Ийелик хәм шығыс сеплиги: Соның арасында балалардың биреуі оның қоянын алып қашпасын ба? (Т. Қайыпбергенов).

Вера қандай бахытлы? – деди балалардың биреуі оның изинен карап (Т. Қайыпбергенов).

2. Ийелик хәм барыс сеплиги:

Мектептің директоры - мектепке директор.

3. Ийелик хәм орын сеплиги: Көзинің гули бар ғой - деди ол хаял (Т. Қайыпбергенов). -Айна алдында көп ұақыт иркиле алмайман, бийдай рең шашлы, көзінде гули бар қыз маған қарайды (Т. Қайыпбергенов).

4. Барыс хәм табыс сеплиги:

Кешеги жигиттің «кеширерсиз» деп кетип қалғанын көрген ол тийкарғы сырға түсинген еди. (Т. Қайыпбергенов). - ... жигитлердің сумлығын түсиниў керек, - деди Айзада (Т. Қайыпбергенов).

5. Барыс хәм орын сеплиги: Парктеги бир скамейкаға отырып дем алмақшы болдым (Т. Қайыпбергенов). - Түни менен администраторлардың қасындағы креслода отырып шықтым (Т. Қайыпбергенов).

6. Табыс хәм орын сеплиги: Бағды гездим - бағда гездим.

7. Табыс хәм шығыс сеплиги: Даўлетов босағаны атлаўдан, Светлана еринің жүзине қарады. (Т. Қайыпбергенов). - Сержанов үйине босағадан атлаўдан төрде жайыўлы жатырған төсекке сүрниге жығылды (Т. Қайыпбергенов).

8. Орын хәм шығыс сеплиги: Даўлетовтың изинде киятырған самосвал машинасының шоферы айыплы емес еди. Машиналар изинен киятырған мен едим - деди ол. (Т. Қайыпбергенов). Сеплик формаларындағы бундай синонимия оларды белгили бир контекстлерде орын алмастырыўға, хәр қыйлы стиллик мақсетте пайдаланыўға мүмкиншилик береді.

Қарақалпақ тилиндеги барлық сөзлер сыяқлы сөз өзгертиўши (сан, тартым, сеплик, бетлик) аффикслери де сингармонизм нызамына байланысly жуўап ямаса жиңишке болып еки вариантта қолланылады. Сонлықтан да жуўан тийкарғы жуўан аффикслер, жиңишке тийкарғы жиңишке аффикслер жалғанады;

адамлар-ымыз-дың, мийнет-кеш-лер-и-нің

Ғазирги қарақалпақ тилинде сеплик аффикслери атлықтың тийкарының ақырғы сесине қарай да ҳәр қыйлы вариантта жалғанады.

Бул вариантлар төмендегилер.

1. Тийкарғы даўыслы сесинен кейин:

Жуўан сеплениў

А. Бала

И. Бала-ның

Б. Бала-ға

Т. Бала-ны

О. Бала-да

Ш. Бала-дан

Жиңишке сеплениў

А. Көше

И. Көше-нің

Б. Көше-ге

Т. Көше-ни

О. Көше-де

Ш. Көше-ден

2. Тийкардың үнли даўыссыз сесинен кейин:

Жуўан сеплениў	Жиңишке сеплениў
А. қыз	А. Көз
И. қыз-дың	И. Көз-диң
Б. қыз-ға	Б. Көз-ге
Т. қыз-ды	Т. Көз-ди
О. қыз-да	О. Көз-де
Ш. қыз-дан	Ш. Көз-ден

3. Тийкардың үнсиз даўыссыз сесинен кейин:

Жуўан сеплениў	Жиңишке сеплениў
А. Таяқ	А. Терек
И. Таяқ-тың	И. Терек-тиң
Б. Таяқ-та	Б. Терек-ке
Т. Таяқ-ты	Т. Терек-ти
О. Таяқ-та	О. Терек-те
Ш. Таяқ-тан	Ш. Терек-тен

Кейин б, в, г, д, үнли сеслерине питкен рус тилинен өзлестирилген сөзлерге сеплик аффикслериниң үнсиз вариантлары жалғанады: клуб-тың, актив-ке, ринг-тен, парад-та хәм т. б.

Халықтың көплик сан формасы -лар/-лер аффиксиниң ақырғы сеси үнли даўыссыз болғанлықтан, оларға жалғанатуғын сеплик аффикслери де үнли болады: адамлар-дың, шөплер-диң, адамлар-ға, шөплер-ге, адамлар-ды, шөплер-ди хәм т. б. Атлықлардың усындай сеплениўи жай сеплениўи деп аталады. Қарақалпақ тилиндеги тартымланған атлықлар жай сеплениўге салыстырғанда өзлериниң сеплениў өзгешеликлерине ийе болады.

Жуўап сеплениўи

I бет	II бет	III бет
А ўатаным	ўатаның	ўатаны
И ўатаным- ның	ўатаның-нан	ўатаны-ның
Б ўатаным-а	ўатаның-а	ўатаны-на
Т ўатаным-ды	ўатаның-ды	ўатаны-ң
О ўатаным-да	ўатаның-да	ўатаны-ңда
Ш ўатаным- нан	ўатаның-нан	ўатаны-нан

Жиңишке сеплениў

I бет	II бет	III бет
А тилим	тилиң	тили
И тилим-ниң	тилиң-ниң	тили-ниң
Б тилим-е	тилиң-е	тили-не
Т тилим-ди	тилиң-ди	тили-н
О тилим-де	тилиң-де	тили-нде
Ш тилим-нен	тилиң-нен	тили-нен

Бул сеплениў тартымлы сеплениў деп аталады. Жай сеплениўге салыстырғанда, онда **I** хәм **II** беттиң барыс сеплиги -а,-е, формасына, ал **III** беттиң барыс сеплиги -на,-не, табыс сеплиги и-, орын сеплиги -нда/-нде, формаларына ийе болады.

Қарақалпақ тилиндеги бетлеў хәм силтеў алмасықлары да сепленгенде өзине тән өзгешеликлерге ийе болады. Сонлықтан олардан сеплениўи алмасықтың сеплениўи деп аталады.

Қарақалпақ тилиндеги барыс сеплигиниң жасалыў усылларын үйрениў, изертлеў ушын биз жоқарыда басқада сепликлерге толық тоқтап өттик.

Немис тилинде атлықлардың барыс сеплигинде қандай қосымталар ямаса усыллар менен берилиўин билиўиңиз ушын олардың сеплениўине тоқтап өтемиз.

Немис тилинде атлықлар сеплениўи бойынша үш түрге бөлинеди. Олар: күшли, күшсиз хәм женский сеплениўлер.

Атлықлардың күшли сеплениўине средний родтағы атлықлардың барлығы, мужской родтағы атлықлардың көпшилиги киреди. Бул сеплениўдиң айрықша белгиси бирликте Генетив сеплигинде атлық -(e)s қосымтасын алады. Ал қалған жағдайларда артикллер сепленеди. Көпликте Датив сеплигинде -n қосымтасын алады.

	<u>Бирлик</u>	<u>көплик</u>
Номинатив	Der Tag	die Tage
Генетив	Des Tages	der Tage
Датив	Dem Tages	den Tagen
Аккузатив	Den Tag	die Tage
Номинатив	Das Bild	Die Bilder
Генетив	Des Bildes	Der Bilder
Датив	Dem Bild	Dem Bildern
Аккузатив	Das Bild	Die Bilder

Средний родтағы атлықлар сеплениў ўақтында Номинатив хәм Аккузатив сепликлери бирдей болады, олар сораўы бойынша ажыралады.

Wem gibt der Lehrer das Buch?

Der Lehrer gibt dem Schuler das Buch.

Муғаллим китапты кимге берип атыр?

Муғаллим китапты оқыўшыға берип атыр.

Атлықлардың күшсиз сеплениў түринде мужской родтағы -е менен тамамланған атлықлар хәм *-ent, -ant, -ist, -st, -nom, -soph*: қосымшалары менен тамамланған атлықлар, және де бир буўынлы: *der Mensch, der Helt, der Bar, der Hirt* атлықлар киреди.

Бул сеплениўдиң айрықша белгиси туўыра сепликтен басқа сепликлердиң барлығында атлықлар *-en* қосымшасын алады.

Номинатив	der Genosse	der Komponist
Генетив	des Genossen	des Komponisten
Датив	dem Genossen	dem Komponisten
Аккузатив	den Genossen	den Komponisten

Женский сеплениўге женский родтағы атлықлар киреди. Бул сеплениўдиң айрықша белгиси атлықлар қосымша алмайды, тек сепленеди.

Номинатив	die Mutter	die Aufgabe
Генетив	der Mutter	der Aufgabe
Датив	der Mutter	der Aufgabe
Аккузатив	die Mutter	die Aufgabe

3. Еки тилдеги уқсаслықлар хәм өзгешеликлер

Немис хәм карақалпақ тиллердеги барыс сеплигиниң қолланылыуы туўралы алып барған жумысымыздың нәтийжесинде төмендеги жуўмаққа келдик.

Немис хәм карақалпақ тиллери өзлериниң келип шығыулары бойынша түрли тиллер топарына тийисли болыулары, олар арасында хәр қайсының өзине тән өзгешеликлериниң болыуына себеп болады.

Еки тилде де барыс сеплиги бирдей хызмет атқарады.

Олардың жайласыу орынлары хәм қатар сан жағынан теңдей үшінши орында турады. Еки тилдеги сепликлердиң сораулары хәм теңдей мәнилерге ийе. Олардың айырмашылықларына келетуғын болсақ жоқары еки тилде хәр толық көрип шыққанымыздай бир қанша өзгешеликleri бар. Немис тилинде атлықлар сеплениу жағдайында барлық сепликлерде қосымшалар ала берместен негизги ролди артиклер атқарады. Олар және сеплениу бойынша да үлкен үш группаға бөлинип сепленеди. Хәр группаның сеплениуде өзине тән өзгешелик хәм айырмашылықларын биз жоқары да келтирип өттик.

Немис тилиндеги өзгешелик хәм айырмашылықлардың ең баслысы оларға барыс сеплиги предлоглар арқалы хәм берилиуи болып есапланады.

Немис тилиндеги бырыс сеплиги талап етиуши он жети предлог болып хәм олардың барлығына бирме – бир тоқтап өткенимизде усылардың гуўасы болдық.

Өзине тийисли предлоглардан кейин атлықтын барыс сеплигинде турыуы яғный сеплениуи бул өз алдына немис тилине тән болған өзгешеликледің бири деп есаплаймыз.

Бул предлоглардан басқа және де еки тилде де қолланылатуғын яғный (барыс хәм табыс) сепликлериндеги предлоглардың болыуы да өз алдына ажыралып турады. Бундай жағдай, қубылыс биз салыстырып атырған карақалпақ яки рус тиллеринде жоқ. Бул предлоглардан кейин атлықтың турыуы хәм беретуғын сорауына байланыслы болыуы жүдә қызықлы хәм қурамалырақ болып көринеди.

M : 1. Der Tisch steht in der Ecke.

Стол мүйеште тұрыпты.

2. Das Buch liegt auf dem Tisch.

Китап столдың үстінде жатыр.

3. Ich studiere an der Universität

Мен Университетте оқып атырман

Бұл немис тилидегі гәплердің үшеуі де барыс сеплигинде тұрыпты. Бұны анықлау үшін предлогларға хәм олардан кейін тұрған атлықларға олардың артиклерине жақсы итибар бериуимиз керек.

Усы мысалларды, усы предлогларды басқа (табыс) сеплигинде алып көретуғын болсақ олар төмендегіше өзгереді хәм басқа «қайда?» сорауына жууап береді.

Себеби, атлықлар усы предлоглардан кейін wo? (кай жерде?) сорауына жууап берсе, ал wohin? (қайда?) сорауына жууап берсе табыс сеплигинде қолланылады.

M: 1. Ich stelle den Tisch in die Ecke.

Мен столды мүйешке қойып атырман.

2. Er legt das Buch auf Tisch.

Ол китапты столдың үстине қойып атыр.

3. Ich gehe an die Universität

Мен Университетке баратырман.

Усы жоқарыда көрсетилип өтилгендей немис тилиндегі барыс сеплигинің берилиуі, қолланылыуы усылары менен парқ етеді. Өзгешеликлерине келсек қарақалпақ тилинде предлоглар жоқ, атлықлар родларға бөлінбейді, сеплениу ұақтында өзлерине тийисли болған қосымтасын алыуы арқалы сепленеді.

Олар кимге? неге? қайда? қаяққа? сорауларына жууап беріп, ис хәрекетинің бағдарланған объектін, орнын, оның, соңғы пунктін билдиреді: үйге, ауылға, жерге, жұмысқа. Барыс сеплигиндегі атлықлар

қандай мәнилерге қолланыўын жоқарыда атап өтик. Барыс сеплигиндеги атлықлар

Жақын, қарай, дейин, шейин, таман, қарап хәм т.б. тиркеўишлер менен қолланылады.

Улыўма айтқанда немис хәм қарақалпақ тиллеринде сепликлерди олардың ишинен барыс (Dativ) сеплик салыстырып үйрениў хәм нәзерий хәм әмелий әҳмийетке ийе. Барлық сепликлерди салыстырмалы типологик түрде үйрениў болса тилши илимпазлардың алдында турган өз шешимин күтип атырған ўазыйпалардың бири екенлиги сөзсиз.

Жуўмаклаў

Бул жумысымда немис хэм қарақаралпақ тиллериндеги барыс сеплигиниң қолланылыўы, жасалыўы, өзгешеликери, атлықлардың сеплениўи туўралы сөз еттик.

Усылар тийкарында немис хэм қарақалпақ тиллериндеги сепликлер (Атлықлардың сеплениўи) деген темада мектеп оқыўшыларына, жоқары оқыў орынларына арналған, грамматикаларда дүзиўде нәзерий хэм әмелий жақтан үлкен әҳмийетке ийе материал болып есапланады. Бул жумысты жазыўда биз немис хэм қарақалпақ тиллердеги грамматикалық китаптардан, хәзирги заман немис тили, хәзирги қарақалпақ әдебий тилиниң грамматикасы, сондай ақ немис тилиндеги көп ғана материаллардың хэм басқада мийнетлерден мысаллар келтирдик.

Бул айтылған уқсаслықлар, сәйкесликлер, айырмашылық хэм өзгешеликлер қарақалпақ оқыўшыларына онша қыйыншылықлар туўдырмайды хэм олардың тезирек түсинип алыўға өз көмегин тийгизеди, ал сөз етилген айырмашылық хэм өзгешеликлер ана тилиндеги оқыўшылар тәрипинен айырым бир қәтелерди жол қоймаўға себепши болады.

Бирақ болажақ немис тили муғаллимлериниң ушын еки тилдеги сепликтин айырмашылықлары өзгешелик хэм уқсаслықларын билиў, бир текст үстинде жумыс алып барғанда, тексти түсингенлигин анықлаў ушын, текстке сораў дүзгенде, салыстырғанда, сабақты түсиникли хэм жеңил етип түсиндириў ушын қолланылады.

Оқыўшы атлықтың сеплиниўи бойынша шынығыўлар ислесе атлықлар менен гәплер дүзсе оқыўшылар хәр бир атлықтың сеплениўин жүдә жақсы түсинип алады.

Соның менен бирге немис хэм қарақалпақ тиллеринде атлықлардың сеплениўи бойынша ойлаў қәбилетиниң раўажланыўына тәсирин тийгизеди.

Шет тилин билип хэм немис тилинде өз пикирин жеткерип бериў ана тилиниң де раўажланыўы ушын тәсирин тийгизеди.

Себеби оқыушы, талаба яки ким болсада айтпақшы болған сөзин, пикирин дәслең өз ана тилинде қәлиплестирип алады, ал кейин шет тилине береди, яғный еки тилди салыстырып үйрениў, олардың өзгешелик, айырмашылық хәм уқсаслықлар билиў тил үйрениўде ең әхмийетли мәселелердиң бири болып есапланады.

Усы мәселелер шешилген жағдайда, тек нәзерий тәрептен тил илиминде жаңалықлар ашылып қоймастан қарақалпақ мектеплеринде де немис тилин үйрениўди жеңиллестириўге азда болса мүмкиншликлер туўдырып, немис тилине қызығыўшылар саны артып, қала хәм районларымызда немис тили классларының саны көбейиўи анық.

Пайдаланылган әдебиятлар дизими

1. Хилке Драйер: «Грамматика Немецкого языка» Verlag fur Deutsch 1994. М.
2. Хилке Драйер: «Грамматика Немецкого языка с упражнениями» Verlag fur Deutsch 1994. М.
3. Шалина Г.М.: «Учебник немецкого языка» Ташкент. Укитувчи 1988
4. Кевернова И.Б.: «Учебник немецкого языка» Москва «Высшая школа»
5. Буранов Ж.Б.: «Инглис ва узбек тиллари қиесий грамматикасы» Ташкент. 1983.
6. Парамонова И.: «Немецкий язык» изд. Просвещение 1988.
8. Панова О.Т.: «Учебник немецкого языка» Москва «Высшая школа» 1980.
8. Ханс И.Г. «Sprachfuhrer» Deutsch – Russisch Лейпциг – 1989.
9. Эдмунд Д.И. Вернер Шенк: Worterbuch Deutsch – Russisch
Russisch - Deutsch
10. Даулетов А.Д. ҳазирги қарақалпақ тили \морфология\ Н5кис 1981
11. Даулетов М. ҳазирги қарақалпақ әдебий тилиниң грамматикасы. Сөз жасалық хәм морфология. Нөкис 1994
12. Жолдасбеков А. : «Немецкие предлоги и их функциональные соответствия в киргизском языке» Ф. 1980.
13. Кунназаров Е.: «Лексико - семантическая структура глаголов действия в немецком и каракалпакском языках» Баку 1991.
14. Курбанбаев А.К. Сопоставительная грамматика немецкого и каракалпакского языков \морфология\ Нукус 1980
15. Курбанбаев А. К. Немис хәм қарақалпақ тиллериниң салыстырмалы грамматикасы \синтаксис\ Нөкис 1992.
16. Ибрагимов О.И.: «Немис хәм қарақалпақ тиллериниң салыстырмалы грамматикасы \синтаксис\ Нөкис 1992»

18. Қурбанбаев А.Қ. Немис тилиниң грамматикасы \морфология\
Авезов М.Т. /Морфология/ Нөкис 1988
18. Мирсоатов Т.Э.: «Немис тили грамматикаси \морфология\
Ташкент 1977»
19. Москальская О.И. «Грамматика современного немецкого языка»
М 1985.
20. Admoni W.A.: “Der deutsche Sprachbau” Mochau 1966.
21. www.magazine-deutschland.de